

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
ДС/ВМ 05/4-02 бр.946/1-XV/ I 6
1.6.2017. године

ВЕЋЕ НАУЧНИХ ОБЛАСТИ
ДРУШТВЕНО-ХУМАНИСТИЧКИХ НАУКА

Наставно-научно веће Филозофског факултета у Београду на својој XI редовној седници, одржаној 1.6.2017. године – на основу чл. 231. став 1. алинеја 15. и 16. и члана 278. Статута Факултета, прихватило је Извештај Комисије за докторске студије с предлогом теме за докторску дисертацију: ОПЕКАРСКА ДЕЛАТНОСТ VII КЛАУДИЈЕВЕ ЛЕГИЈЕ, докторанда Љубомира Јевтовића.

За ментора је одређен проф. др Мирослав Вујовић.

Доставити:

1x Универзитету у Београду
1x Стручном сараднику за
докторске дисертације
1x Шефу Одсека за правне послове
1x Архиви

ПРЕДСЕДНИК ВЕЋА

Проф. др Данијел Синани

Факултет <u>Филозофски</u>	УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
<u>04/1-2 бр. 6/267</u> (број захтева)	
<u>1.06.2017.</u> (датум)	
Веће научних области друштвено-хуманистичких наука (Назив већа научних области коме се захтев упућује)	

ЗАХТЕВ
за давање сагласности на предлог теме докторске дисертације

Молимо да, сходно члану 46. ст. 5. тач. 3. Статута Универзитета у Београду («Гласник Универзитета», бр. 131/06), дате сагласност на предлог теме докторске дисертације:

Опекарска делатност VII Клаудијеве легије
(пун назив предложене теме докторске дисертације)

НАУЧНА ОБЛАСТ Археологија

ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ:

Име, име једног од родитеља и презиме кандидата:

Љубомир, Ђорђе, Јетовић

Назив и седиште факултета на коме је стекао високо образовање: Филозофски факултет, Универзитета у Београду

Година 2011. дипломирања:

Назив мастер рада кандидата: Налази опека са печатом VII Клаудијеве легије на

територији провинције Горње Мезије

Назив факултета на коме је мастер рад одбрањена: Филозофски факултет, Универзитета у Београду

Година одбране мастер рада: 2013

Обавештавамо вас да је Наставно-научно веће

на седници 1.06.2017. одржаној

размотрило предложену тему и закључило да је тема подобна за израду докторске дисертације.

	В.Д.ДЕКАНА <u>Проф. др Данијел Синани</u>
--	--

Додатак уз образац 1.

ПОДАЦИ О МЕНТОРУ

за кандидата Љубомир Јевтовић

Име и презиме ментора: Мирослав Вујовић

Звање: ванредни професор

Списак радова који квалификују ментора за вођење докторске дисертације:

1. V.Dautova-Ruševljan, M.Vujović, *Kasnoantički šlem iz Jarka* (Late Roman Helmet from Jarak), Novi Sad 2009. ISBN: 978-86-87723-01-6.
2. V.Dautova-Ruševljan, M.Vujović, *Rimska vojska u Sremu* (Roman Army in Srem), Novi Sad 2006. ISBN 86-82077-43-4.
3. M. Vujović, *Rimski šlem iz Sivca* (Roman Helmet from Sivac), Sombor 2008 (ISBN 978-86-911883-3-7).
4. M. Vujović. A newly-discovered roman altar from Surčin, *Starinar* 59, 2009:149-157
5. M. Vujović, (sa S. Ferjančić i J. Davidović), New Inscriptions from Sirmium, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 198 (2016), 299–304.

Заокружити одговарајућу опцију (А, Б, В или Г):

А) У случају менторства дисертације на докторским студијама у групацији техничко-технолошких, природно-математичких и медицинских наука ментор треба да има најмање три рада са SCI, SSCI, ANCI или SCIE листе, као и Math-Net.Ru листе.

Б) У случају менторства дисертације на докторским студијама у групацији друштвено-хуманистичких наука ментор треба да има најмање три рада са релевантне листе научних часописа (Релевантна листа научних часописа обухвата SCI, SSCI, ANCI и SCIE листе, као и ERIH листу,

листу часописа које је Министарство за науку класификовало као M24 и додатну листу часописа коју ће, на предлог универзитета, донети Национални савет за високо образовање. Посебно се вреднују и монографије које Министарство науке класификује као M11, M12, M13, M14, M41 и M51.)

В) У случају израде докторске дисертације према ранијим прописима за кандидате који су стекли академски назив магистра наука ментор треба да има пет радова (референци) које га, по оцени Већа научних области, квалификују за ментора односне дисертације.

Г) У случају да у ужој научној области нема квалификованих наставника, приложити одлуку Већа докторских студија о именовању редовног професора за ментора.

В. Д. ДЕКАНА ФАКУЛТЕТА

Датум _____

М.П.

проф. др Данијел Синани

Универзитет у Београду
Филозофски факултет
Одељење за археологију

Предложени наслов тезе:
Опекарска делатност VII Клаудијеве легије

Кандидат:
Љубомир Јевтовић

Предложени ментор:
Ванредни проф. др Мирослав Вујовић

Датум подношења пријаве:
24. 10. 2016. године

Увод

Опеке су један од најчешће употребљаваних и најкарактеристичнијих грађевинских материјала Римског царства. Организована производња опека почиње у време Римске републике. Услед велике потражње за овим материјалом, у царском периоду се на читавој територији Империје оснивају цигларске радионице (*figlinae, officinae*). Радионице обележавају своје производе печатом¹, а жигови, настали утискивањем печата, сведоче да су радионице могле бити у приватном или царском власништву, под управом града или војске.

Опеке спадају међу најбројније налазе откривене приликом археолошких истраживања античких римских локалитета. Један од највећих произвођача опека тог времена била је војска.² Ово посебно долази до изражаја на простору пограничних провинција Царства, услед велике концентрације војних јединица, али и велике потребе за грађевинским материјалом, проистекле из обимних и бројних грађевинских подухвата које је војска предузимала (Bloch 1941: 4 - 6). Прегледом доступног корпуса опека са жигом може се закључити да су војне јединице биле главни произвођач опека и на простору подунавских провинција Царства. Када говоримо о територији данашње Србије, највећи број до сада пронађених опека са жигом створила је VII Клаудијева легија.

VII Клаудијева легија је током првих седам деценија I века н. е. боравила на простору провинције Далмације (Топџић 2011: 9), да би у периоду између 63. и 66. године н. е. прешла у провинцију Мезију (Мирковић 1986: 36; Ферјанчић 2002: 58). На овоме простору легија се задржала током целог античког периода, а последњи пут је посведочена крајем IV, односно почетком V века (Seeck 1876: 93). Са изузетком најранијег периода боравка легије у Мезији, за који немамо податке (Поповић 1968: 36), главни логор легије налазио се у Виминацијуму. У касноантичком периоду, у склопу Диоклецијанових и Константинових војних реформи, долази до промене концепта одбране провинције и реорганизације легије, односно до смањења броја војника у легији, њене поделе на мање делове и до

¹ Током процеса прављења опека, печати су утискивани пре печења, чиме би на опеци остао траг у виду жига. Коришћени су печати од керамике, гвожђа или дрвета. Треба нагласити да нису све опеке печатране, а критеријум по коме је одређивано које опеке ће бити обележене није у потпуности јасан (Kurzmann 2006: 24 - 29).

² Налазима опека са жигом потврђено је да су готово све јединице римске војске правиле опеке (легије, ауксилијарне јединице и морнарица) (Kurzmann 2006; McWhirt 1984).

перасподеле ових делова дуж лимеса провинције (Поп-Лазих 2013: 61 - 63). Према подацима које пружа *Notitia Dignitatum* делови легије су били смештени у Виминацијуму и у Купама (*Notitia Dignitatum XLI*). Током боравка на простору Мезије легија је учествовала у разноврсним активностима на простору суседних провинција (Gudea 1996: 231 - 232).

Географско-хронолошки оквир

Географски оквир рада представљају територије провинција на чијем су простору пронађене опеке VII Клаудијеве легије. Ово подразумева простор римских провинција Далмације (*Dalmatia*), Горње Мезије (*Moesia Superior*), Доње Паноније (*Pannonia Inferior*) и Дакије (*Dacia*), односно касноантичких провинција Прве Мезије (*Moesia Prima*), Друге Паноније (*Pannonia Secunda*) и Приобалне Дакије (*Dacia Ripensis*).

Хронолошки оквир рада представља период боравка легије на овом простору, односно време трајања производње опека VII Клаудијеве легије. Најранији налази потичу са простора провинције Далмације, из времена након 43. године н.е., па би ова година представљала доњу хронолошку границу истраживања. Најкаснији налази опека са жигом VII Клаудијеве легије су од стране досадашњих истраживача опредељени у период прве половине IV века (Dušanić 1976; Dušanić 1978; Mirković 2003: 45 - 50). Међутим, будући да немамо обрађен целокупан корпус до сада пронађених налаза, за горњу границу рада биће узет период краја IV, односно почетка V века, када је легија последњи пут посведочена на овом простору.

Предмет истраживања

Предмет истраживања докторске тезе је опекарска делатност VII Клаудијеве легије. Под тиме подразумевамо процесе, технологију и организацију производње, финални производ и његову даљу употребу, као и начин на који налази опека са жигом могу помоћи приликом реконструисања активности и организације легије. Истраживање ће обухватити све доступне налазе опека са жигом и пећи који се могу везати за VII Клаудијеву легију.

Досадашњим археолошким истраживањима на простору шире градске територије Виминацијума откривени су и истражени остаци 14 пећи за печење

опека. Шест пећи је откривено у склопу јединствене радионице,³ која се на основу налаза опека са жигом везује за VII Клаудијеву легију. Поменута радионица представља једини директан пример производних капацитета легије, иако претпостављамо да их је било више.

Захваљујући жигу, који омогућава недвосмислену идентификацију произвођача, најкориснији сведок опекарске активности легије су опеке са жигом, па би оне представљале основни извор података ове докторске тезе.

У прошлости је било више покушаја да се целокупно сагледају налази опека са жигом VII Клаудијеве легије, међутим без основног извора, који потиче са простора матичног логора у Виминацијуму. У целости су публиковани само налази са простора провинције Далмације (Tončinić 2011). Када говоримо о опекама VII легије откривеним на простору Србије, Румуније и Бугарске, оне су најчешће слабо чуване и документоване, те су стога тема релативно малог броја радова и неколико већих дела. Треба напоменути да су истраживачи са почетка XX века много више пажње посвећивали овом материјалу и редовно га публиковали (Brunšmid, Jevremović 1901; Ladek, von Premierstein, Vulić 1901; Vulić 1905; Валтровић 1906; Vulić 1909; Szilágyi 1933). У периоду друге половине XX века налази су објављивани у делима која се баве појединачним локалитетима (извештаји са ископавања и научни радови и монографије о локалитетима), или у публикацијама корпуса налаза са одређеног простора.⁴ Посебно треба поменути радове М. Душанић о касноантичким опекама, који за тему имају специфичне налазе (Dušanić 1976; Dušanić 1978). У ретким делима у којима је дат преглед корпуса ових налаза са шире територије, опеке са жигом VII Клаудијеве легије се превасходно користе као потврда да је легија боравила на одређеном месту, или за објашњење промена у организацији легије. Посебно се истичу монографије Д. Бенеа-е „*Din istoria militară a Moesiei Superior și a Daciei – Legiunea a VII-a Claudia și legiunea a III-a Flavia*” (Benea 1983), Д. Гудеа-е „*Die Nordgrenze der Römischen Provinz Obermoesien –*

³ Остаци великог грнчарско-опекарског производног центра (Занатски центар) откривени су приликом истраживања јужних некропола Виминацијума и опредељени у период II-III века (Јордовић 1994: 96 - 100; Raičković 2007: 9; Raičković, Redžić 2006: 81 - 85).

⁴ Најзначајнији су радови А. Милошевић о опекама са печатом из Сремске Митровице (Milošević 1971), М. Душанић о опекама са печатом са панонског лимеса (Душанић 1988) и М. Болини о опекама са печатом са простора античке Рацијарије (Bollini 1980).

Materialien zu ihrer Geschichte (86-275 n. Chr.)" (Gudea 2001) и М. Мирковић „*Römer an der mittleren Donau – Römische Strassen und Festungen von Singidunum bis Aquae*" (Mirković 2003). Такође, до сада публиковани налази са простора провинције Горње Мезије обрађени су у склопу мастер рада кандидата „*Налази опека са печатом VII Клаудијеве легије на територији провинције Горње Мезије*" (Jevtović 2013).

Најранији налази опека са жигом VII Клаудијеве легије потичу из античког Тилуријума, односно провинције Далмације. Након одласка легије из ове провинције, опеке са њеним жигом су пронађене на простору Горње Мезије⁵, Доње Паноније⁶ и Дакије⁷, односно Прве Мезије и Приобалне Дакије. До сада је публиковано преко 270 опека са жигом VII Клаудијеве легије са 38 локалитета, али је извесно да је њихов корпус знатно већи. Такође, новијим археолошким радовима, пре свега на простору античког Виминацијума, Сингидунума и Сирмијума значајно је повећан фонд налаза. Досадашња истраживања су показала да је највећи број опека са жигом VII Клаудијеве легије окривен на простору Дунавског лимеса, пре свега око главног легијског логора и на локалитетима низводно, као и на простору античког Сингидунума. У унутрашњости провинција пронађен је тек мањи број налаза, на локалитетима уз главне комуникационе правце. Најстарији налази са простора подунавских провинција су опредељени у период краја I века и почетка II века, односно нису потврђени налази који би се могли везати за период од доласка легије на простор провинције Мезије до времена непосредно пред Трајанове дачке ратове. Најкаснији налази су опредељени у прву половину IV века, на основу жигова на којима су наведени касноантички команданти провинције и легије (*dux, praefectus, praepositus*) и подела лимеса на делове, односно рипе (*ripae*). (Dušanić 1976; Dušanić 1978; Mirković 2003: 45 - 50).

VII Клаудијева легија је правила опеке различитих форми и димензија, у зависности од намене. Типичан печат садржи оквир (картушу) и натписно поље у

⁵ Орашје (Margum) и Сеоне (Aureus Mons), Рам (Lederata), Сапаја, Велико Градиште (Pincum), Голубац (Cuprae), Мале Ливадице, Чезава (Novae), Бољетин, Велики Градац – Доњи Милановац (Taliata), Салдум, Текија (Transdierna), Караташ (Diana), Костол (Pontes), Конопиште, Брза Паланка (Egeta), Прахово (Aquae) и Арчар (Raciaria).

⁶ Сремска Митровица (Sirimium), Земун (Taurunum).

⁷ Ковин, Банатска Паланка, Вршац, Pojejena de Sus, Celei (*Sucidava*), Turnu Severin (*Drobeta*), Svința, Resca (*Romula*), Горнеа, Баиле Херкулане (*Ad Mediam*), Bumbesti, Timisoara, Braşov и Cioroiu Nou.

коме је пре свега наведено скраћено име легије са епитетом *pia fidelis*. У неким случајевима је уз име легије наведена империјална посвета, место производње или део легије који је направио опеку са именима и чиновима команданата одреда и мајстора задужених за прављење опека. Ранија истраживања, спроведена на основу епиграфских споменика, су утврдила да је начин скраћивања имена легије хронолошки осетљив, па је на основу њега могуће оквирно хронолошко одређење печата (Венеа 1983: 38 - 39). Додатне информације наведене на жигу такође могу помоћи при одређивању времена употребе печата, али и пружити податке о организацији, функционисању и опекарској делатности легије.

Циљ истраживања

Општи циљ дисертације је допринос разумевању опекарске и градитељске делатности и организације VII Клаудијеве легије. VII Клаудијева легија је била једна од највећих војних формација на простору Горње Мезије. Као таква имала је важну улогу у готово свим сферама живота ове провинције. Поред примарно војног карактера, легија је имала важну улогу у грађевинарству, о чему сведоче архитектонски остаци откривени на великом броју локалитета средњег Подунавља. Основни конструктивни елемент већине ових објеката биле су опеке, што сведочи да је опекарска делатност била од непроцењиве важности за функционисање легије. Захваљујући великом броју, као и специфичности података које пружају, опеке са жигом су извор из кога је потенцијално могуће извући читав низ података, који је по различитим основама битан за даља проучавања VII Клаудијеве легије, а тиме и античке прошлости Подунавља.

Први циљ истраживања је дефинисање технолошких аспеката и упознавање са организацијом опекарске делатности VII Клаудијеве легије. Технолошки аспекти подразумевају одређивање састава примеса које су додаване основној сировини, температуре печења опека, утврђивања материјала од којих су прављени печати и форми у којима су опеке прављене, односно како су изгледали калупи. Услед малог броја до сада откривених налаза пећи, али и ограничености података које пружају опеке, закључци о организацији производње пре свега подразумевају решавање питања да ли је производња примарно организована на једном месту или је

успостављана по потреби, на месту грађевинских активности, као и да ли је у саставу легије било више одреда задужених за прављење опека.

Други циљ тезе је успостављање хронологије жигова VII Клаудијеве легије. Јасно хронолошко опредељење појединачних налаза омогућило би праћење промена у производњи и организацији легије, везивање њених грађевинских активности за историјски контекст и омогућило да опеке са жигом постану поузданији алат за датовање археолошких целина. Такође, идентификовање најстаријих налаза опека VII Клаудијеве легије са простора Горње Мезије, значајно би помогло, ако не и разрешило питање места боравка легије непосредно по њеном доласку у Мезију.

Трећи циљ рада је утврђивање места производње опека. Одређивање порекла опека са различитим типовима жигова би омогућило доношење закључака о организацији производње опека, грађевинским делатностима легије, али и о организацији саме легије, односно распореду њених одреда.

Четврти циљ тезе је доношење закључака о грађевинској делатности VII Клаудијеве легије. Познати налази опека са простора Виминацијума, али и других локалитета сведоче да је легија учествовала у изградњи објеката различитих намена.⁸ Једно од кључних питања, на које бисмо покушали да пружимо одговор, јесте на који начин је легија учествовала у грађевинским радовима ван простора Виминацијума, односно да ли је она била извођач радова или снабдевач грађевинским материјалом.

Пети циљ рада је доношење закључака о организацији легије и њеном функционисању у склопу одбране провинције. Налази опека могу сведочити да су одреди легија били смештени и ван главног логора, па би покушали да утврдимо распоред ових одреда у зависности од периода. Посебну пажњу би посветили касноантичком периоду, када долази до промена у организацији легије, односно њене поделе на мање делове, распоређене дуж границе провинције. Ово је пре

⁸ Налази опека са жигом, епиграфски споменици и историјски извори сведоче да је легија током целог античког периода учествовала у изградњи одбрамбених и инфраструктурних система (утврђења и фортификационих система, путева, мостова, аквадуката и других водоводних система), али и у изградњи објеката других намена (амфитеатар, терме) на простору Мезије и околних провинција. Треба нагласити да епиграфски споменици и историјски извори пре свега сведоче о учествовању легије у већим пројектима.

свега важно зато што историјски извори не пружају довољно података за реконструкцију начина на који су су ове промене утицале на VII Клаудијеву легију. Са друге стране, натписи жигова касноантичких опека рефлектују ове промене, односно пружају податке о појединачним одредима легије, па би одређивањем порекла ових налаза било могуће одредити положај ових одреда дуж лимеса.

Хипотезе

- **VII Клаудијева легија без прекида производи опеке од средине I века н. е. до краја IV века.** У доступној литератури уочљив је недостатак налаза одређених у период од доласка легије на простор провинције Мезије до почетка II века са једне стране, као и налаза насталих у време друге половине IV века са друге стране. Будући да је производња опека посведочена у претходним периодима, а потреба за грађевинским материјалом је била константна, претпоставка од које полазимо је да није долазило до прекида у производњи. Хипотеза ће бити проверена анализом успостављене хронологије.

- **На основу епиграфских и палеографских карактеристика печата VII Клаудијеве легије може се одредити период употребе одређених печата за обележавање опека.** Досадања истраживања жигова подразумевају да се стилске карактеристике печата и текст написа, пре свега начин навођења имена легије, разликују у зависности од периода, те да стога могу упућивати на време његове употребе. За проверу ове хипотезе послужиће упоређивање хронолошког одређења печата из доступне литературе са хронологијом печата која ће бити успостављена на основу археолошког контекста налаза.

- **Центар опекарске делатности VII Клаудијеве легије био је Виминацијум, али је производња према потреби била организована и на другим местима.** Бројни налази опека са жигом и једини до сада идентификовани налази пећи VII Клаудијеве легије пронађени на простору Виминацијума упућују да су на његовом простору били лоцирани главни производни капацитети легије. Са друге стране, може се претпоставити да је производња према потреби организована и на другим местима. Хипотеза ће бити проверена епиграфском анализом жигова и упоређивањем резултата минералогско-петрографских и хемијских анализа лежишта глине са простора Виминацијума, са резултатима минералогско-

петрографских и хемијских анализа налаза опека пронађених на другим локалитетима.

- Заступљеност опека са жигом VII Клаудијеве легије на одређеном налазишту је могући показатељ да су опеке прављене локално. Наиме, поставља се питање да ли просторни распоред опека са жиговима појединачних типова може омогућити лоцирање места њихове производње. Хипотеза ће бити проверена упоређивањем просторног распореда налаза и резултата минералошко-петрографских и хемијских анализа порекла налаза.

Метод

Како би се добили подаци неопходни за остваривање предвиђених циљева истраживања, налази опека са жигом и пећи VII Клаудијеве легије били би подвргнути различитим аналитичким методима. Карактер ових налаза и постављени циљеви захтевају мултидисциплинарни приступ, који подразумева методе хуманистичких дисциплина, пре свега археологије и античке епиграфике, али и методе природних наука и дисциплина – геохемије и петрологије.

Приликом изношења закључака добијених на основу налаза опека треба имати у виду да су оне чврст грађевински материјал који је веома често био поново употребљаван. Будући да је велики број налаза откривен у секундарној употреби, приликом анализирања података неопходно је обратити посебну пажњу на њихов археолошки контекст и издвојити оне налазе за које је могуће утврдити да су откривени у секундарном контексту.

Опеке са жигом VII Клаудијеве легије откривене на територији републике Србије биће подвргнуте макроскопској анализи, док ће жигови бити подвргнути епиграфској и палеографској анализи. Макроскопска анализа, која подразумева описивање физичких карактеристика (форми и димензија) и испитивање трагова насталих приликом њихове израде и употребе, ће пружити основне податке о опекама и њиховој изради. Епиграфска и палеографска анализа жигова ће пружити тумачење натписа и дефинисање стила, односно облика и димензија слова. За јасније сагледавање целокупног корпуса материјала биће коришћена већ успостављена типологија жигова (Jevtović 2013), направљена на основу натписа и карактеристика слова. Како би се одредило време употребе појединачних налаза

биће успостављена хронологија жигова на опекама, пре свега на основу ширег и ужег археолошког контекста, али и епиграфске и палеографске анализе жигова.

Предвиђена је употреба петрографских и хемијских анализа⁹ како би се добили подаци о саставу, технологији израде и пореклу опека. Пре свега, биће примењена минералшко-петрографска анализа. Ова анализа подразумева израду препарата и њихово посматрање под поларизационим микроскопом, како би се одредио минерални састав, садржај, морфолошке особине, величина и начин појављивања, количина, међусобни однос неминерала и аморфне фазе (стакла), ако је присутна. Резултати ове анализе пружили би основне податке за одређивање примарног материјала, идентификовања минерала и других елемената додатих основној глиненој смеси пре печења и температуре печења. Како би допунили податке добијене овом анализом предвиђена је употреба метода рендгенске флуоресценције (XRF анализа) и индуковане купловане плазме (ICP анализа) како би се одредио хемијски састав узорка и садржај макро и микро елемената, са циљем утврђивања места одакле је узимана сировина као и њених физичко-механичких својстава.

Да би се утврдила прецизна места производне активности неопходно је одредити лежишта глине која су коришћена за вађење основне сировине. На територији Србије рађен је мали број анализа античких позајмишта глине, а за ово истраживање значајне су само делимичне анализе глиништа са простора Виминацијума (Marrese, Tucci, Raičković Savić 2014: 9-43). Из овог разлога предвиђено је и узорковање познатих позајмишта, пре свега опсежније узорковање ширег простора Виминацијума. За одређивање карактеристика глине из лежишта, на основу којих би се утврдило присуство глине које могу бити сировина, предвиђена је употреба методе рендгенске дифракције (XRD анализа), којом се испитује присуство минерала и њихово кристално стање, и методе рендгенске флуоресценције (XRF анализа).

Упоређивање резултата добијених петрографским и хемијским анализама омогућило би одређивање порекла ових налаза. У случају да није могуће директно

⁹ Анализе ће бити вршене у сарадњи са стручњацима са Катедре за петрологију и геохемију, Рударско-геолошког факултета, Универзитета у Београду.

одредити порекло налаза, биле би изношене претпоставке на основу анализе просторног распореда опека са одређеним типовима жигова.

За доношења закључака о технолошким аспектима и организацији производње опека били би анализирани и налази пећи. Примарно би био коришћен компаративни метод, заснован на упоређивању основних карактеристика (начина градње и плана основе) пећи и локације Занатског центра Виминацијума са другим налазима пећи широм Царства.

Како би се одговорило на истраживачке задатке, резултати анализа би били компаративно и просторно анализирани, у зависности од циља који се истражује. На основу резултата наведених анализа, њиховом синтезом и тумачењем, као и упоређивањем са подацима из историјских извора и епиграфских споменика интерпретирали би карактеристике опекарске и грађевинске делатности, као и организације VII Клаудијеве легије.

Структура рада

I Увод

- Предмет и циљ истраживања
- Метод истраживања
- Историјат истраживања

II Географско-хронолошки оквир

III Историјат активности VII Клаудијеве легије

IV Технологија израде опека

- Преглед историјских извора
- Процеси и технолошки аспекти производње опека у античком периоду
- Пећи за печење опека
 - Занатски центар у Виминацијуму

V Грађа - опеке са жигом VII Клаудијеве легије

- Форме опека
- Типологија жигова на опекама
 - Облици и димензије оквира
 - Епиграфска анализа
 - Палеографска анализа
- Археолошки контекст налаза
- Хронологија жигова на опекама

VII Минеролошко-петрографске и хемијске анализе

- Минеролошко-петрографска анализа
- Анализе хемијског састава опека (XRF анализа; ICP анализа)
- Технолошки аспекти израде опека (одређивање састава примеса и температуре печења)
- Анализе античких позајмишта глине
- Одређивање порекла сировине
- Компарација састава опека

VIII Дискусија

- Организација и модели производње
- Грађевинска делатност VII Клаудијеве легије
- Организација легије

IX Закључна разматрања

X Библиографија

XI Каталог

Библиографија

Adam, J.P., 2005. *Roman Building materials and techniques*, Routhledge, London and New York.

- Benea, D. 1978. Caramizi stampilate din colectia muzeului portilor de fier, *Apulum XVI*, 199 - 208.
- Benea, D. 1983. *Din istoria militară a Moesiei Superior și a Daciei – Legiunea a VII-a Claudia și legiunea a III-a Flavia*, Editura Dacia, Cluj-Napoca.
- Berger, L. 1969., *Ausgrabungen in Augst III – Ein römischer Zigelbrennofen bei Kaiseraugst*, Basel.
- Благојевић, М. Стојковић-Павелка, Б. 2004. Виминациум – локалитет „Стиг” – Авадукт, *Гласник друштва конзерватора Србије* 28, 62 - 64.
- Bloch, H. 1941. The Roman Brick Induy and Its Relationship to Roman Architecture, u: *The Journal of the American Society of Architectural Historians*, Vol. 1, No. 1, 3 - 8.
- Bojović, D. 1976. Singidunum, Beograd, Veliki Kalemegdan – rimski kaum, *Arheološki Pregled* 18, 59 - 64.
- Bojović, D. 1996. La camp de la Légion IV Flavia à Singidunum, *Roman limes on the middle and lower Danube*, 53 - 68.
- Bollini, M. 1980. Bolli laterizi di Ratiaria, *Ratiarensia* 1, 93-127.
- Bondoc, D. 2015. *Cioroiu Nou, Edificiul termal (Balneum) at legiunii VII Claudia*, Muzeul Olteniei Craiova, Craiova.
- Brunšmid, J. Jevremović, L. 1901. Stari Napisi iz okoline Požarevca u Srbiji, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 5, 1 – 18.
- Broadribb, G. 1987. *Roman Brick and Tile*, Sutton Pub Limited.
- Валтровић, М. 1906. Римска гробница у селу Брестовику, *Старинар I*, 128 - 140.
- Васић, М. 1984. Чезава – Caum novae, у: *Старинар XXXIII-XXXIV*, Београд, 92 - 122.
- Vasić, M. 1997. Late roman bricks with stamps from the fort Transdrobeta, *Mélanges d'histoire et d'epigraphie offerts à Fanoula Papazoglou*, Beograd, 149 - 178.
- Vasić, M. Milošević, G. 2000. *Mansio Idimum, rimska poštanska i putna stanica kod Medveđe*, Археолошки институт, Београд.
- Васић, М., Петковић, С. 2010. Резултати иаживања вишеслојног налазишта Norreum Margi – Равно-Ћуприја у 1990. години, *Весник војног музеја* 36, 9 - 23.
- Васић, М. 2013. Градови и царске виле у римским провинцијама на територији данашње Србије, *Константин Велики и милански едикт 313 – рађање хришћанства у римским провинцијама на тлу Србије*, 76 - 101.
- Vulić, N. 1905. Antike Denkmäler in Serbien, *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen institutes in Wien Band VIII, Beiblatt*, 1 - 24.
- Vulić, N. 1909. Antike Denkmäler in Serbien, *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen institutes in Wien Band XII, Beiblatt*, 147 - 204.
- Vučković-Todorović, D. 1969. Iaživanja limesa u SR Srbiji u okviru међуакадемијског одбора, *Осијеčki zbornik XII*, 123 - 137.
- White, K. D. 1984. *Greek and Roman technology*, Thames and Hudson Ltd, London.
- Garašanin, M. Vasić, M. Marjanović-Vujović, G. 1984. Trajanov Most – Kastel Pontes, *Đerdapske sveske II*, 25 - 54.
- Gudea, N. 1974. O contributie la toponimia limesului banatean al Dunarii, *Tibiscus* 3, 140 - 146.
- Gudea, N. 1996. Exercitus Moesiae Superioris 106-275, *Зборник Народног музеја I6*, 1, 231 - 247.
- Gudea, N. 2001. *Die Nordgrenze der Römischen Provinz Obermoesien – materialien zu ihrer geschichte (86-275 n. Chr.)*, Mainz.

- Despinić, P. 1882. Rimski natpisi u Smederevu, *Vijestnik arheološkog muzeja u Zagrebu* V, 9 - 12.
- Dimitrijević, D. 1984, Sapaja, rimsko i srednjovekovno utvrđenje na ovu kod Stare Palanke, *Starinar XXXIII-XXXIV*, 29 - 62.
- Dušanić, M. 1976. Praepositus Ripae Legionis u natpisima opeka Prve Mezije, *Arheološki Vestnik* (Acta Archaeologica) XXV, 275 - 283.
- Dušanić, M. 1978. Ripa legionis, pars superior, *Arheološki Vestnik - Acta Archaeologica XXIX* (1978), 343 - 345.
- Душанић, М. 1988. Римске опеке са жигом са панонског лимеса (одсек Cuccium-Taurunum), *Старинар XXXIX*, 85 - 97.
- Elton, H. 2007. Military forces in the later Roman Empire, *The Cambridge History of Greek and Roman warfare 2*, Cambridge: Cambridge University press, 270 - 309.
- Zlatunić, R. 2005. Nastanak gline, tehnologija i mineralogija keramike, u: *Histria archaeologica* 36/2005, 61 - 113.
- Зотовић, Љ. 1984. Бољетин (Сморна), римски и рановизантијски логор, у: *Старинар XXXIII-XXXIV*, Београд, 211 - 226.
- Zotović, R. 2006. Late roman bricks with inscriptions from Boljetin (Smorna), Serbia, *Archäologisches Korrespondenzblatt, Jahrgang 36 4/2006*, 549 - 557.
- Иванов, Р. 2009. оителна керамика от долния Дунав, *Археология на БЪЛГАРСКИТЕ зѐми Том II*, 125 - 208.
- Jevtović, Lj. 2013. Nalazi opeka sa pečatom VII Klaudijeve legije na teritoriji provincije Gornje Mezije, Beograd: Filozofski fakultet, мастер рад.
- Jeličić, B. 1960. Idimum, u: *Arheološki pregled* 2, 119 - 120.
- Jeremić, M. 2001. Brick Kilns in Sirmium, *Starinar L*, 131 - 154.
- Jeremić, G. 2009. *Saldum – roman and early byzantine fortification*, Institute of archaeology, Belgrade, Beograd.
- Jovanović, A. 1996. The problem of the location of Lederata, u: *Roman limes on the middle and lower Danube*, 69 - 72.
- Јордовић, Ч. 1994. Грнчарски и цигларски центар у Виминацијуму, *Саопштења XXVI*, 95 - 105.
- Korać, M. 1991, Late roman tomb with frescos from Viminacium, *Starinar XLII*, 107 - 122.
- Kurzmann, R. 2005. Soldiers or emperors? Some problems with imperial titles on roman military brick stamps, *Precedings of the XIXth internacional congress of Roman frontier studies, Pécs, Hungary*, 327 - 336.
- Kurzmann, R. 2006, *Roman military brick stamps: a comparison of methodology*, BAR international series 1543, Oxford.
- Ladek, F., von Premierstein, A. Vulić, N. 1901. Antike Denmäler in Serbien II, *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen institutes in Wien Band IV, Beiblatt*, 73 - 162.
- Le Bohec, Y. 2001. *The Imperial Roman army*, Routledge, New York.
- Libšer, I., Vilert, F. 1981. *Tehnologija keramike*, Beograd (prevod Ђорђе Росић – naziv originala Liebscher, v. I, Willert, F., 1955. *Technologie der Keramik*.
- Marrese, G., Tucci, P., Raičković Savić, A. Roman pottery from Viminacium (Serbia 2nd 3rd centuries AD): Compositional characteristics, production and technological aspects, *Arheologija i prirodne nauke* 10, 9 - 43.

- Milošević A. 1971. *Roman Brick Stamps from Sirmium, Sirmijum – Its History From The I Century A.D. to 582 A.D.*, 95 - 117.
- Minić, D. 1984. Manastir – praistorijsko, antičko i srednjevekovno nalazište, *Starinar XXXIII-XXXIV*, 153 - 157.
- Mirković, M. 1968. *Rimski gradovi na Dunavu u Gornjoj Meziji*, Beograd.
- Mirković, M. 1977. Septimius Severus und de legio VII Claudia Antoniniana, *Arheološki Vestnik XXVIII*, 183 - 187.
- Mirković, M. 1975. Legija IV Flavija i logor u Viminacijumu, *Arheološki Vestnik XXIV (1973)*, 906 - 908.
- Mirković, M. 1986. *Inscriptions de la Mésie Supérieure, Vol. II, Viminacium et Margum*, Beograd.
- Mirković, M. 2003. *Römer an der mittleren Donau – römische assen und Festungen von Singidunum bis Aquae*, Beograd.
- Mirković, M. 2006. *Sirmium – istorija rimskog grada od I do kraja VI veka*, Sremska Mitrovica.
- Mirković, M. 2007. *Moesia Superior, Eine Provinz an der mittleren Donau*, Philipp von Zabern, Mainz am Rhein.
- Морфова, Зл. 1963. Римски тухли и керемиди с печати от Северна България, *Археология V 1963, No. 1*, 27 - 33.
- Móscy, A. 1974. *Pannonia and Upper Moesia: a History of he Middle Danube Provinces of the Roman Empire*, London and Boston: Routhledge and Kegan Paul.
- Mrdić, N. 2007. Snabdevanje vodom u antici na prostoru Gornje Mezije i jugoistočnog dela Donje Panonije, *Arheologija i prirodne nauke, posebna izdanja 4*, Beograd.
- McWhirr, A. 1984. *The production and diibution of brick and tile in Roman Britain*, doktorska teza odbranjena na Uversity of Leicester.
- McWhirr, A. 1979. Roman Brick and Tile: Studies in Manufacture, Diibution and Use in the Western Empire, *British Archaeological Reports International Series 68*.
- Petrović, N. 1966. Boljetin-rimsko utvrđenje, *Arheološki Pregled 8*, 91 - 93.
- Петровић, П. 1975. *Палеографија Римских натписа у Горњој Мезији*, Археолошки институт, Београд.
- Петровић, П. 1984. Ливадице код Голупца, античко утврђење, у: *Старинар XXXIII-XXXIV*, 89.
- Петровић, П. 1984b. Брза Паланка-Егета, извештај о археолошким иаживањима у 1980. Години (антика), у: *Берданске свеске II*, Београд, 153 - 166.
- Petrović, P. Vasić, M. 1996. The roman frontier in Upper Moesia: Archaeological investigations in the Iron Gate area – main results, *Roman limes on the Middle and Lower Danube*, 15 - 26.
- Piletić, D. 1969. Rimski kaum Ćuprija – Horreum Margi, *Vesnik Vojnog Muzeja 15*, 9 - 39.
- Piletić, D. 1970, Rimski fortifikacioni sistem na sektoru Horreum Margi (Ćuprija) – Viminacium (Kostolac), у: *Vesnik Vojnog Muzeja u Beogradu*, 7 - 22.
- Поп-Лазих, С. 2013. Преглед римске војске у Србији током касне антике, *Константин Велики и милански едикт 313 – рађање хришћанства у римским провинцијама на тлу Србије*, 60 - 75.
- Popović, M. 1997. Antički Singidunum – dosadašnja otkrića i mogućnosti daljih iaživanja, у: *Singidunum I*, 1 - 18.

- Popović, P. 1996. Konopište – Roman Architectural Complex (I-II century A.D.), *Roman limes on middle and lower Danube, Belgrade*, 101 - 103.
- Поповић, В. 1968. Увод у топографију Виминацијума, *Старинар XVIII* (1967.), 29 - 50.
- Поповић, В. 1984. Доњи Милановац – Велики Градац (Таалијата), римско и рановизантијско утврђење, *Старинар XXXIII-XXXIV*, 265 - 225.
- von Premerstein, A., Vulić, N. 1903. Antike Denkmäler in Serbien und Macedonien, *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen institutes in Wien Band VI, Beiblatt*, 1 - 60.
- Pribaković, D. Piletić, D. 1965, Čezava, Dobra, Veliko Gradište – rimsko-vizantijsko utvrđenje, u: *Arheološki Pregled* 7, 105 - 108.
- Radivojević, A. 2004. *Konukcije i Tehnike građenja antičkog Rima*, Arhitektonski fakultet Univerziteta u Beogradu, Orion art, Beograd.
- Radivojević, A. 2003. *Opeke kasnoantičkih građevina rimskih centralnobalkanskih provincija*, необјављена докторска теза одбрањена 12.05.2003. године на Архитектонском факултету Универзитета у Београду.
- Raičković, A. Redžić, S. 2006, Keramičke i opekarske peći Viminacijuma – Lokacije „Pećine“ i „Livade kod ćuprije“, *Arheologija i Prirodne nauke I*, 81 - 106.
- Raičković, A. 2007. Keramičke posude zanatskog centra iz Viminacijuma, *Arheologija i prirodne nauke, posebna izdanja 3*, Beograd.
- Rice, P. 1987. *Pottery analysis, a sourcebook*, The University of Chicago press.
- Seeck, O. 1876. *Notitia dignitatum accedunt Notitia urbis Constantinopolitaneae et Laterculi prouinclarum*, (ed. Seeck, O.), Berolini, apud weidmannos.
- Szilágyi, J. 1933. *Inscriptiones tegularum Pannonicarum, a Pannoniai bélyeges téglák*, Budapest.
- Спасић-Ђурић, Д. 2015. *Град Виминацијум*, Народни музеј Пожаревац, Пожаревац.
- Swan, V., 1984. *The pottery kilns of Roman Britain*, Royal Commission on historical monuments, supplementary series 5, London.
- Tončinić, D. 2009. Ziegelstempel Römischer Militäreinheiten in Der Provinz Dalmatien, *Limes XX: XXth International Congress of Roman Frontier Studies (Gladius Anejos 13)*, 2009, 1448 - 1460.
- Tončinić, D. 2011. *Spomenici VII. legije na području rimske provincije Dalmacije*, Arheološki muzej u Splitu, Split.
- Ферјанчић С. 2002. Насељавање легијских ветерана у Балканским провинцијама I-III век н.е., Српска академија наука и уметности, Београд.
- Fernandes, F., Lourenco, P. B., Cao, F. 2009. Chapter 3 - Ancient Clay Bricks - Manufacture and Properties, u: *Materials, Technologies and Practice in Historic Heritage Structures* (M. Bostenaru Dan, R. Pøikryl, A. Török (eds.)), Springer Netherlands.
- Cvijetić, J. 2011. Opeke sa žigom iz Municipijuma S., *Glasnik Srpskog arheološkog društva* 25 (2009), 51 - 63.
- Цуњак, М., Пиндић, М. 1985. Калиште, Мало Црниће – римско утврђење, *Arheološki Pregled* 24, 93 - 96.
- Špehar, P. 2010. *Materijalna kultura iz ranovizantijskih utvrđenja u Derdapu*, Arheološki Institut I Narodni Muzej, Beograd.

**Наставно-научном већу
Филозофског факултета
Универзитета у Београду**

Реферат о квалификованости кандидата и подобности предложене теме за докторску дисертацију: *ОПЕКАРСКА ДЕЛАТНОСТ VII КЛАУДИЈЕВЕ ЛЕГИЈЕ* докторанда Љубомира Јевтовића

Дана 18. 11. 2016. године добили смо на увид предлог теме за израду докторског рада под насловом *Опекарска делатност VII Клаудијеве легије* који је поднео докторанд Љубомир Јевтовић. Као комисија изабрана одлуком Одељења за археологију, пред којом је кандидат одбранио предлог своје теме, износимо члановима Наставно-научног већа Филозофског факултета своје стручно мишљење.

1. Основни подаци о кандидату и дисертацији:

(Подаци о кандидату – укључујући оцену важнијих радова)

Љубомир (Ђорђе) Јевтовић рођен је у Београду 1987. године, где је завршио основну школу и Прву Београдску гимназију. 2006. године уписао је основне академске судије, првог степена, на студијском програму Археологија, Филозофског факултета Београдског Универзитета, где је дипломирао 2011. године, одбранивши завршни рад на тему: „*Cursus honorum припадника VII Клаудијеве легије од II до IV века*“ под менторством доц. др Мирослава Вујовића. 2011. године уписао је мастер академске студије на одељењу за археологију Филозофског факултета Београдског Универзитета, а звање мастера археологије стекао је 2013. године, одбранивши завршни рад на тему: „*Налази опека са печатом VII Клаудијеве легије на територији провинције Горње Мезије*“ под менторством доц. др Мирослава Вујовића. 2013. године уписао је докторске студије на одељењу за археологију Филозофског факултета Београдског Универзитета.

Од 2007. године учествовао је у бројним археолошким истраживањима (2007. године локалитети Винча и „Црквине-Стублине“ код Обреновца; 2009. године локалитети „Рајићева улица“ и „Шине-Велики Калемегдан“ у Београду; од 2008. године археолошко налазиште Виминацијум).

Од 2013. године запослен је на Археолошком институту у Београду као истраживач приправник. Од 2016. године учествује у међународном пројекту „*Spmenici VII. legije u Dalmaciji i Meziji*“. Истраживачка интересовања кандидата

обухватају: римску провинцијску археологију, римску војску, римски лимес на Дунаву, античку епиграфику, и античку индустрију опека.

Колега Љубомир Јевтовић је учествовао је на више домаћих и иностраних научних скупова и до сада је у коауторству објавио два рада у којима се објављују најновији резултати вишегодишњег систематског археолошког истраживања виминацијумског амфитеатра. Трећи рад, представљен 2012. Године на *IV. International Congress of the International Lychnological Association* у Птују (Словенија) тренутно се налази у штампи а посвећен је представама симбола Бахусовог култа на римском керамичким светилкама из Виминацијума:

1. Nikolić, S., Bogdanović, I. i **Jevtović, Lj.**, 2014. Arheološka istraživanja viminacijumskog amfiteatra u 2012. godini. *Arheologija u Srbiji: projekti Arheološkog instituta u 2012. godini*, 58-61.
2. Nikolić, S., Bogdanović, I., **Jevtović, Lj.** i Stojić, G. 2014. Arheološka istraživanja viminacijumskog amfiteatra u 2013. godini. *Arheologija u Srbiji: projekti Arheološkog instituta u 2013. godini*, 54-59.
3. Jovičić, M. **Jevtović, Lj.** Contribution to the cult of Bacchus on Viminacium-terracota lamps with relief depictions of the mask, thyrsus and syrinx. u: ***Proceedings of the IV. International Congress of the International Lychnological Association - Ptuj, Slovenija (održan od 15. do 19. maja 2012).*** (у штампи)

2. Предмет и циљ дисертације:

Рад *Опекарска делатност VII Клаудијеве легије* који је предложио колега Љубомир Јевтовић посвећен је проучавању процеса производње и дистрибуције производа из војне циглане, односно фиглине легије *VII Claudia* стациониране у Виминацијуму. Кандидат намерава да у раду разматра различита питања почев од производних процеса, технологије и организације опекарске производње све до добијања финалних производа и њихове даље употребе. Посебна пажња биће усмерена на сагледавање широког спектра могућности којима налази опека са жигом наведене циглане могу помоћи приликом реконструисања активности и организације легије која их је производила. У својим истраживањима кандидат намерава да обухвати све публиковане и доступне налазе опека са жигом легије *VII Claudia* као и пећи који се могу везати за делатност ове јединице.

Предложеним докторским радом кандидат Љубомир Јевтовић жели да допринесе разумевању опекарске и градитељске делатности као и организације VII Клаудијеве легије. Као једна од највећих војних формација на простору Горње Мезије она је имала пресудну улогу у животу и развоју ове провинције. Поред примарно војног карактера, легија је имала важну улогу у економији а посебно развоју провинцијске инфраструктуре, тј. Грађевинарству. О овој чињеници сведоче бројни архитектонски остаци грађевина откривених на великом броју налазишта у средњем Подунављу. Опеке су главни конструктивни елемент већине ових објеката, што потврђује изузетан значај опекарске делатности. Као посебно бројне издвајају се опеке са жигом легијске циглане које представљају важан извор

података битних за будућа проучавања историјата и утицаја ове јединице. У том смислу, као примарни циљ својих истраживања кандидат издваја дефинисање технолошких аспеката (састав и порекло сировине, температура печења, изглед калупа, форми и пећи...) и упознавање са организацијом опекарске делатности VII Клаудијеве легије. Други циљ рада колега Јевтовића је утврђивања хронологије жигова VII Клаудијеве легије што би омогућило најпре сагледавање промена у опекарској производњи и организацији легије. Овде се као посебно примамљивом чини могућност повезивања грађевинских активности ове јединице са одређеним историјским контекстом као и могућност да опеке са жигом на основу технолошких, палеографских и стилских одлика постану поузданији алат за датовање археолошких целина.

Осим тога, кандидат као циљеве свог докторског рада истиче утврђивање места производње опека као и дефинисање обима и карактера грађевинске делатности VII Клаудијеве легије. Као пети циљ рада кандидат планира да издвоји сагледавање организације легије, распореда појединих њених делова дуж лимеса и у унутрашњости провинције са посебним освртом на касноантички период који карактеришу промене у организацији римских легија и војске у целини.

3. Опис садржаја (структуре по поглављима) дисертације:

У предложеном садржају докторске тезе Љубомир Јевтовић је издвојио је једанаест поглавља. У уводном поглављу кандисат намерава да образложи предмет, циљ и истраживачку методологију, као и историјат истраживања ове теме. Друго поглавље је посвећено дефинисању географских и хронолошких оквира рада. У наредном, трећем поглављу, колега Јевтовић прати историјат легије VII Клаудије и њених активности како у Подунављу тако и у другим провинцијама Царства. Затим следи поглавље посвећено технологији израде опека од писаних помена у историјским изворима до археолошких остатака позајмишта глине, цигларских пећи и флотационих система за припрему сировина. Посебан осврт биће на овом месту посвећен резултатима истраживања римског занатског центра у близини логора легије VII Клаудије у Виминацијуму. У посебном поглављу пажња ће бити посвећена форматима опека са жигом наведене легије, типологији и палеографији, археолошком контексту налаза и, коначно, хронологији жигова на опекама.

Седмо поглавље кандидат намерава да посвети минеролошко-петрографским и хемијским анализама (XRF анализа; ICP анализа), те одређивању састава и порекла сировине као и температурама печења. Посебна пажња биће посвећена месту које је амфитататар заузимао у античком Виминацијуму и односу према осталим урбаним и фортификационим целинама. Следи тумачење архитектонских одлика виминацијумског амфитеатра у коме ће се аутор посветити пропорцијама, материјалу, начину изградње и конструктивним елементима објекта. У осмом поглављу кандидат намерава да изложи организацију и моделе производње опека као и грађевинску делатност VII Клаудијеве легије. У деветом поглављу предвиђено је сумирање резултата добијених током истраживања задате теме. У последња два поглавља биће представљена библиографија и каталог опека легије VII Клаудије.

4. Основне хипотезе од којих ће се полазити у истраживању:

1. VII Клаудијева легија без прекида производи опеке од средине I века н. е. до краја IV века.
2. На основу епиграфских и палеографских карактеристика печата VII Клаудијеве легије може се одредити период употребе одређених печата за обележавање опека.
3. Центар опекарске делатности VII Клаудијеве легије био је Виминацијум, али је производња према потреби била организована и на другим местима.
4. Заступљеност опека са жигом VII Клаудијеве легије на одређеном налазишту је могући показатељ да су опеке прављене локално.

5. Методе које ће се у истраживању применити:

Кандидат Љубомир Јевтовић намерава да своја проучавања базира на комбиновању различитих метода, како археолошких тако и оних које примењују друге науке (историја, архитектура, петрологија, геологија, геохемија). Истраживање историјских прилика подразумева проучавање писаних извора и епиграфских споменика. У раду ће бити анализирани и покретни археолошки налази опекарских производа али и остаци производних занстакних погона откривених приликом истраживања Виминацијума. Опеке са жигом VII Клаудијеве легије откривене на територији републике Србије биће подвргнуте макроскопској анализи, док ће жигови бити подвргнути епиграфској и палеографској анализи (стил, облик и димензије слова). Како би се добили подаци о саставу, технологији изради и пореклу опека, у сарадњи са Катедром за петрологију и геохемију (Рударско-геолошки факултет, Београд) над узорцима опека биће спроведене петрографске и хемијске анализе. Ради одређивање лежишта глине биће спроведено опсежније узорковање тла аширег простора Виминацијума. У циљу доношење закључака о технолошким аспектима и организацији производње опека били би анализирани налази античких пећи. Примарно би био коришћен компаративни метод, заснован на упоређивању основних карактеристика (начина градње и плана основе) пећи и локације Занатског центра Виминацијума са другим налазима пећи широм Царства. На основу резултата наведених анализа, њиховом синтезом и тумачењем, као и упоређивањем са подацима из историјских извора и епиграфских споменика интерпретирани би карактеристике опекарске и грађевинске делатности, као и организације VII Клаудијеве легије.

6. Очекивани резултати и научни допринос:

Истраживања докторанда Љубомира Јевтовића која ће бити представљена у докторској тези *Опекарска делатност VII Клаудијеве легије* представљају не само значајну синтезу резултата вишегодишњих археолошких истраживања амфитеатра у Виминацијуму већ и јединствен такав рад на тлу Србије. Чињеница да се вишегодишња истраживања Виминацијума изводе у складу са најсавременијом методологијом и уз примену модерне технологије за анализу и детекцију, пружа јединствену прилику за детаљно и свестрано сагледавање проблема успостављања, развоја и карактера опекарске продукције и грађевинске делатности VII Клаудијеве легије у Подунављу али и на ширем простору римских провинција на Балкану.

7. Закључак:

У предлогу теме свог докторског рада кандидат Љубомир Јевтовић јасно је и у складу са научним проблемом који проучава изнео циљеве истраживања. Изнешеним хипотезама кандидат нуди свестрано сагледавање проблема настанка, развоја и карактера опекарске делатности VII Клаудијеве легије. Метод истраживања колега Љубомира Јевтовића усклађен је са предметом и циљем истраживања одражавајући темељно припремљен и постављен истраживачки план. Структура рада *Опекарска делатност VII Клаудијеве легије* који је поднео колега Јевтовић примерена је предложеном предмету и циљу истраживања а предвиђена обимна литература приложена у образложењу упућује да ће кандидат користити релевантне научне радове који могу бити од значаја за проучавање наведене теме.

Увидом у приложену документацију и образложење теме докторске дисертације које је кандидат изнео током одбране сагласивши се са примедбама и препорукама чланова комисије, сматрамо да ће докторска дисертација, коју је предложио колега Љубомир Јевтовић представљати значајан допринос истраживању развоја опекарске делатности легијских фиглина на тлу римских провинција на Балкану. Ово је посебно значајно у погледу сагледавања технолошког процеса израде опека али и обима грађевинске делатности и организације VII Клаудијеве легије и њеног значаја за економски развој провинције Горње Мезије. Имајући у виду значај проучавања ове теме сматрамо да израду докторске дисертације Љубомира Јевтовића треба свакако подржати.

У Београду 15. 02. 2017.

доц. др. Јасна Вуковић

доц. др. Перица Шпехар

доц. др. Јелена Цвијетић

проф. др. Мирослав Вујовић

(ментор)